

05/2007-05-07-voa1.cfm?renderforprint=1&textonly=1&&TEXTMODE=1&CFID=70880865&CFTOKEN=38252670. 14. Теледебати між лідерами політичних сил визначають вибір третини українського електорату [Електронний ресурс] / «Оглядач» // ТелеКритика. – 2007. – 16 серпня. – Режим доступу : http://telekritika.kiev.ua/news/146/0/24235/teledebati_mizh_liderami_politichnikh_sil_viznachajut_vibir_tretini_ukrainskogo/. 15. Чалий В. Політики думають, як зіграти на кризі, а не як з неї вийти [Електронний ресурс] / В. Чалий. Центра Разумкова. Коментарі експерта. – 2008. – 11 листопада. – Режим доступу : http://www.uceps.org/expert.php?news_id=883. 16. Шевчук В. Діагноз: штучний «перегрів» економіки [Електронний ресурс] / В. Шевчук // Львівська газета. – 2005. – № 157 (5 вересня). – Режим доступу : <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2005/09/05/8499/>. 17. Шевчук В. Інфляційний «перегрів» 2003–04 рр. та його наслідки: «помаранчеві» не винні [Електронний ресурс] / В. Шевчук // Незалежний культурологічний часопис «Ї». – 2005. – № 40. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n40texts/shevchuk.htm>. 18. Шевчук В. Небезпека політичного циклу в економічній політиці [Електронний ресурс] / В. Шевчук // Дзеркало тижня. – 2004. – № 43. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/2000/2250/48135/>. 19. Що маємо [Електронний ресурс] // Главное. – 2007. – № 8. – Режим доступу : http://glavnoe.kharkov.ua/indexg.php?article_id=13. 20. Ющенко назвав основні причини фінансової кризи в Україні і шляхи порятунку [Електронний ресурс] // ЗІК. – 2008. – 12 листопада. – Режим доступу : <http://zik.com.ua/ua/news/2008/11/12/157765>.

Ю. Ташкова

ЕВОЛЮЦІЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ІДЕЇ

Політична наука у своєму арсеналі містить чималу кількість теорій суспільного розвитку. Всі етапи, які пройшла політична думка, починаючи від ідей Стародавньої Індії та Китаю, античності, середньовіччя і до сьогодення, представлені пропозиціями (в рамках час-місце-обставини), щодо покращення наявного на сьогодні становища у економічній, політичній та соціальній сферах. Так, вчення Конфуція стало відповіддю на кризу традиційної ідеології, де він вводить принцип “зміни імен” (кожен має виконувати власні обов’язки), що сприяє гармонізації суспільних відносин і стабілізації розвитку власне імперії. В часи античності найкращою формою правління вважалася аристократія, на відміну від тиранії, охлократії та тимократії. Теорія суспільного договору епохи Просвітництва вбачала модель гармонійного суспільства за схемою: народ – єдиний суверен влади, “освічений державець” – гарант реалізації природного права з делегованою йому народом відповідальністю управління.

Як бачимо, “теорії кращого” відносно того, що є, пропонувала кожна епоха. Але, як сказав К.Попер, “історія наукового пізнання – це історія сміливих припущень та їхніх перманентних спростувань” [1]. І правий

він у тому, що всі теорії після зміни обставин (соціальних, політичних, економічних), на які вони стали відповіддю-вирішенням проблем, канули у минувшину разом зі своєю епохою. Але поряд з цим, розглядаючи кожну концепцію в теорії, її можна поділити на дві складові: 1. Так звані “вічні” засади і принципи вчення, такі як справедливість, рівність тощо, які ми знаходимо у мислителів різних часів і які і сьогодні залишаються актуальними в питаннях більш досконалого управління державою; 2. “Тимчасові” (з огляду масштабів історії), які є безпосередньою вказівкою, щодо вирішення наболілих питань у державі і які не є адекватними до політичних умов іншого історичного часу. Таким чином, всупереч ідеї К.Попера, можна говорити, що “вічні” засади, які існують у всі історичні проміжки часу у вигляді складових теорій соціального розвитку, а в акумульованому вигляді представлені комуністичною ідеєю раннього християнства, утопічними теоріями Середньовіччя і соціалістичними теоріями Нового часу. Зазначене вище свідчить: що на кожному етапі існування людство прагнуло до справедливого соціального устрою; що утопічна комуністична мрія пережила різні форми соціального устрою і продовжує займати місце в роздумах мислителів сьогодення; і що розгляд обраної теми є досить актуальним, адже аналіз теорій “утопічної мрії” дозволить виявити причини, чому вони так і залишились теоріями.

Останнім часом розгляду комуністичної ідеї як такої присвячена значна кількість наукових розробок. І обумовлено це тим, що мрія про справедливе суспільство з відсутністю експлуатації людини людиною, приватної власності на засоби виробництва, де всі його члени соціально рівні і користуються рівним соціальним забезпеченням, перетворилася у XIX ст. на наукову теорію, на початку XX ст. – на ідеологію держави, яка в процесі реалізації не принесла очікуваної соціальної справедливості. Питанням духовних основ комунізму займалися такі дослідники як В.Аксючиц [2], Б.Гальперін [3], Є.Дулуман [4], О.Молотков, О.Решма [5], Г.Митрофанов [6], Б.Вишеславцев [7]. Погляди на поставлену проблему кожного з науковців можна віднести до однієї з двох груп. Перша, представлена В.Аксючицем та Б.Гальперіном, вважає спільні засади комунізму з християнством “єдністю несумісного або діалектичним матеріалізмом наших днів”. Вони також висувають ідею, що поєднання концепції комунізму зі світовою християнською релігією є політичною технологією для виправдання в очах людей непривабливих моментів з історії XX ст. Друга, до якої схильні всі останні дослідники, є свідченням, що комуністичний міф з’являється в суспільній думці з виникненням соціальної нерівності як утопія, недосяжний ідеал соціальних відносин. А християнство, як релігія, що виникла два тисячоліття назад, увібрало цей міф до запропонованої ним системи суспільних відносин “граду Божого”. Такий підхід свідчить про їх спільні релігійні засади. Ми також схиляємось до цієї думки, адже, крім спільних засад обох концепцій, яких знаходимо чимало, християнство пропонує реальний механізм втілення комуністичної мрії у життя.

Безпосереднім розглядом питання еволюції комуністичної ідеї займалися

такі дослідники як О.Молотков та І.Шафаревич. Останній зазначає, що “Під словом “соціалізм” часто розуміють два цілком різні явища: 1. Вчення і заклики, що будується на ньому, програму перебудови життя. 2. Суспільний лад у просторі і часі, який існує реально” [8]. Тим часом О.Молотков, поглиблює даний підхід і говорить про подвійну природу соціалізму як явища історії, адже він розпадається на два рівні історичної еволюції, – як інтелектуально оформлене прагнення до “досконалого суспільства” і як розпорошена в історії (“недосконала”) емпірична реальність. Він вважає, що цей факт є виключним, адже в історії людства не знаходимо іншої, настільки цілеспрямованої спроби моделювання суспільної реальності шляхом багатовікової розробки відповідного вчення [9]. Протягом людської історії обидва ці боки соціалізму (вчення і реальність) постійно видозмінювалися відповідно до духовно-етичних уявлень та соціально-економічних реалій того чи іншого суспільства. Соціалізм у цьому змісті завжди був прив’язаний до конкретного контексту історії. При цьому дослідники відзначають принциповий момент, що соціалізм як вчення про ідеальне суспільство завжди залишається “утопічним”, а соціалізм як здійснена реальність завжди не відповідає своєму ідеалу, оскільки між ними знаходиться “людський фактор”; та ірраціональна якість, яку християнство визначає як “гріховність людської природи” [10]. Тобто людина здатна придумати ідеал, але не спроможна його втілити. Проте, з нашої точки зору, всі концепції, які пропонували мислителі різних епох і які за критичним аналізом пізніших дослідників отримали статус “утопії”, можна розглядати дещо по-іншому.

Основний зміст так званих “утопічних” теорій полягає в існуванні вищої мети, як правило, це справедливе суспільство, заради якої кожен член цього суспільства жертвує особистими інтересами. Опоненти ж наполягають на тому, що заперечення егоїстичних інтересів людини обмежує повноцінність особистості; таким чином, на їхню думку, цей підхід до розбудови соціуму є непрактичним, а тому ідеалістичним. Таке розуміння “утопічних” теорій не є адекватним і заперечує можливість людини побороти в собі свою “гріховну природу”. Але існування в історії безлічі прикладів особистостей, які ставали аскетами і святими протягом життя, особливо у християнстві, не говорячи вже про інші релігії, вказує на помилковість цього скептичного підходу до природи людини, а відповідно і до її можливості змінити себе і світ на краще. Отже, комуністична ідея за змістом є проектом перебудови не лише суспільних відносин для справедливого співіснування один з одним, а і плану зміни особистості зсередини. Але це не є нігілістичним запереченням внутрішніх прав і свобод, без яких людина не може існувати. Скоріше за все, це є внутрішнє доповнення особистості, сповнення її якостей глибинним змістом так, що вона лише тепер стає повноцінною.

Всю історію розвитку суспільної думки можна уявити ареною боротьби між співзгодженістю повного цілого та егоїстичними інтересами особистостей як частин цього цілого. Відповідно, всі наукові теорії можна помістити у континуум, кінцевими точками якого, з одного боку, є теорії співзгодженості особистих інтересів з повним цілим (такі як комунізм), а, з

іншого, теорії, які будуються на засадах егоїстичної конкуренції (наприклад, соціальний дарвінізм, капіталізм, де виживає найбільш пристосований). Таким чином, в рамках звичної боротьби за виживання навіть у цивілізованому суспільстві комуністична ідея не вписується, чим і обумовлює свою “утопічність”. Саме доведенню цієї позиції і присвячене дане дослідження.

Метою статті є висвітлення еволюції комуністичної ідеї в контексті аналізу причин “утопічності” теорій. Для реалізації мети автором поставлені наступні завдання:

1. Розглянути хронологічний ряд соціалістичних теорій;
2. показати еволюцію комуністичної ідеї від мрії до наукових теорій;
3. проаналізувати кожну з концепцій за схемою “рівень співзгодженості частин та цілого”.

Комуністична ідея у своєму первозданному вигляді на запропонованому континуумі співзгодженості цілого та його частин (надалі – КСЦЧ) займає крайню точку. Вона є ідеалом взаємовідносин між членами суспільства, які покладають всі зусилля на досягнення вищої мети – справедливості. Самопожертва особистими інтересами тут означає втілення всезагального блага, таким чином, обмежуючи свої корисні бажання, людина знаходить власний внесок у досягненні цього блага і розкривається як особистість через це; вона стає повноцінною від усвідомлення себе частиною цього повного цілого.

Відповідно, всі інші теорії, що виступають за “здоровий егоїзм” людини, розміщуються на КСЦЧ в залежності від “пожертви” власними інтересами в системі “людина-соціум-вища ціль”. Діаметрально протилежною до “крайньої” комуністичної ідеї є капіталізм як спосіб існування у суспільстві на конкурентних засадах, де все має свою ціну (“продається”) й ідеї про справедливе суспільство є ідеалістично-наївними.

Відомі нам утопічні теорії, починаючи від “Держави” Платона до наукового комунізму у вигляді марксизму, відрізняються одна від одної лише запропонованим механізмом втілення комуністичних засад, чим і зумовлюється відмінність позицій на КСЦЧ. Отож, перейдемо безпосередньо до розгляду цих теорій. В історії політичної думки першою утопією стала ідея Платона, викладена у вищезазначеному творі. Принаймні, так подає це знання сучасна наука. Але відомою сьогодні та історично першою є ведична концепція розбудови держави, яка чомусь не потрапила в поле зору широкого кола дослідників. Можливо – це спричинено тим, що, на відміну від усіх інших теорій, ця є релігійною, в центрі якої стоїть Абсолютна Істина, Бог. Саме тому почати, на наш погляд, варто з ідеї “духовного комунізму”, представлені ведичною культурою п’ять тисяч років тому.

За Ведами людське суспільство поділяється на чотири варни і чотири уклади життя (якщо прослідкувати, то поділ знаходимо і у сучасному суспільстві, відмінність лише у назвах). Чотири варни – це прошарки інтелектуальних людей (брахмани), воїнів (кшатрії), виробничий клас (вайш’ї) і робітники (шудри). Поділ на варни обумовлюється родом занять та якостями людини, а не її походженням. Крім того, існують чотири

уклади життя: учнівство (брахмачар'я), життя домохазяїна (гріхастха), відхід від мирської діяльності (ванапрастха) і життя, повністю присвячене відданому служінню Богу (саньаса). Такий поділ людського суспільства відповідає його інтересам. Суспільна система, в якій такий поділ відсутній, не може нормально функціонувати. І у всіх вищезгаданих варнах і укладах мета життя повинна полягати в тому, щоб задовольнити верховного повелителя – Бога. Ця впорядкована структура суспільства відома як система варнашрама-дхарми – природна форма організації цивілізованого суспільства [11]. Інститут варнашрами створений для того, щоб дати людині можливість пізнати Абсолютну Істину. Він не призначений для штучного підтримання панування однієї частини суспільства над іншою. Коли через надмірну прив'язаність до задоволення матеріальних відчуттів, люди забувають про ціль життя – усвідомлення Абсолютної Істини, то егоїстичні особистості починають використовувати систему варнашрами для того, щоб штучно підкорити собі більш слабких. Це відбувається шляхом віднесення приналежності до варн за народженням, а не за родом занять і якостями людини (як це сталося пізніше в самій Індії).

За Ведами, фундаментом суспільного розвитку є не економіка з надбудовою з різних форм суспільної свідомості (право, культура, релігія), як нас навчають по сьогодні, а благочестя і релігія (дхарма), в якій вираються економічне процвітання (артха), без якого неможлива насолода (кама), що внаслідок дає звільнення душі (мокша). Під цими поняттями криються духовні практики, що забезпечують людині контакт з Богом, а також слідування традиційним заповідям – “Не вбий”, “Не вкради” тощо. З наукової точки зору, мета людського життя – самоусвідомлення [12]. Вважається, що якщо члени людського суспільства не приходять до самоусвідомлення, то вони програють у будь-якій справі. Також, фундаментальною засадою ведичної культури є принцип підкорення (служіння), вищим об'єктом якого є Бог. Говориться, що Бог – кінцева точка підкорення, а це приносить повне задоволення людині.

Таким чином, на КСЦЧ ведична утопія, як ідеальна концепція розбудови взаємовідносин у суспільстві, займає кінцеву точку, яка є також початком відліку рівня самопокладання життя людини на благо повного цілого.

Історично наступною утопічною мрією стала теорія держави Платона. Вона водночас є відображенням реальних рис відомих Платону держав, наприклад, Єгипту, критикою низки недоліків грецьких полісів і рекомендацією щодо ідеального типу співіснування. Ідеальну державу він вбачав на чолі з філософами, споглядачами чистих і вічних ідей, яких захищають воїни і яким всі життєві ресурси надають вільні землероби і ремісники – нижчий клас людей. Основним принципом такого державного ладу, за Платоном, є справедливість. Це поняття сповнене й економічного, і політичного, і соціального змісту. Кожному громадянину справедливість відводить особливе заняття і статус. Панування справедливості об'єднує різноманітні і навіть різнорідні частини держави в гармонічне ціле.

Необхідні для суспільства види робіт розподілені між спеціальними

розрядами громадян. За основу для розподілу громадян держави за розрядами Платон взяв відмінності між окремими групами людей відповідно до їх моральних задатків та якостей. Проте, розглядає Платон ці відмінності за аналогією з розподілом виробничої праці (людина не сама для себе обирає “сродну” їй працю, цим займаються “філософи”). Саме в розподілі праці він вбачає фундамент державного і суспільного ладу. При цьому головною думкою, яку Платон стверджує, є те, що потреби громадян, які складають суспільство, різноманітні, але здатності кожної особи до задоволення цих потреб обмежені. Звідси і виводиться необхідність виникнення гуртожитку. Для Платона характерно, що значення розподілу праці він розглядає не з точки зору робітника, який виробляє продукт, а виключно – з точки зору споживачів, які належать до класу рабовласників (аби їм якісно й у потрібній кількості поставляли необхідне). “Вся схема Платона побудована на запереченні особистості, але й на запереченні егоїзму. Він зрозумів, що майбутнє людства залежить не від того, яка з конкурентних груп візьме гору в боротьбі за матеріальні інтереси, а від зміни людей і створення нових людських якостей” – коментує І.Шафаревич [13]. Але поряд з цим, розумний устрій ідеальної держави, за Платоном, повинен ґрунтуватися на потребах. Проте, на нашу думку, така постановка є неправильною, адже потреби людей неконтрольовані. А розбудова суспільної організації на таких засадах є надзвичайно ризикованою; існування нижчого обслуговуючого прошарку людей, що, виконуючи власні обов’язки, не відчуває задоволення і не бачить сенсу свого існування, передбачає у подальшому хвилю масового невдоволення, що стане загрозою існування власне системи. І взагалі, матеріалістична концепція “потреби – фундамент суспільної організації” вимагає від людини пожертви власними інтересами заради вищої цілі – блага держави – і реально обмежує її свободу, адже, як показала історія, спустошені духовно теорії-практики розбудови держави з часом вироджуються і протипостають самим собі.

Неприпустимим для Платона є перехід з одного в інший або зрівнювання класів у правах, адже виконання людиною власних обов’язків є справедливістю по відношенню до неї і до суспільства. Цю думку знаходимо і у ведичній філософії, де кожен (в рамках держави, сім’ї) виконує свої обов’язки, чим і підтримує рівновагу в суспільстві, адже рівність прав проявляється не в тому, що всі ними користуються, а в тому, що вони всім надані (кожен наділений своїми).

В цілому, теорія держави Платона є надзвичайно матеріалістичною, адже не лише робітники ідеального устрою нагадують рабів, а й представники двох вищих класів, які також не знають повної свободи. Суб’єктом свободи у Платона постає не окрема особистість і навіть не окремий клас, а держава в цілому, яка існує заради себе, заради лише власної величі, де окремий член суспільства – лише механізм для розбудови цієї краси. В цьому контексті постає питання, якщо не щастя кожної окремої людини є метою ідеальної держави, тоді заради чого створюється її зовнішня краса. Такий підхід претендує на механістичний у суспільних взаємовідносинах. О.Молотков

називає цю тенденцію “формалізованим раціоналізмом, що став “родовою плямою” соціалізму” [14]. Разом з тим, надзвичайно важливою засадою утопії Платона є розуміння зв’язку одиничного з цілим, обумовленості індивіда від служіння повному цілому (у Платона це – держава). Адже жертвність особистими інтересами заради вищої мети не є запереченням особистості, як це трактують сучасні дослідники (О.Молотков, І.Шафаревич). Навпаки, служіння – це іманентна якість душі людини. Співзгодженість між людьми є визначною засадою, на якій тримається такий інститут як держава та власне суспільство. Так, наприклад, ведична філософія вважає, що повноцінне розкриття особистості відбувається саме у процесі служіння і самовіддання, самопокладання із широкою любов’ю загальновизнаному авторитету (у Ведах це – Абсолютна Істина, Бог). “Человек, полностью осознавший, что Я – единственный, кто наслаждается всеми жертвоприношениями и плодами подвижничества, что Я верховный владыка всех планет и полубогов, а так же друг и благодетель всех живых существ, избавляется от материальных страданий и обретает полное умиротворение” [15]. Загальновідомо, що об’єднати людей можна лише навколо певної вищої мети; гасло “Сила людей в єдності!” при комунізмі писали чи не на кожній стелі, чим він і підкупив (так само як і націонал-соціалізм, який пізніше переріс у фашизм у Німеччині).

Поява християнства ознаменувала готовність людей реалізувати на практиці ідеї справедливості, які до того існували лише у вигляді теорій античних філософів. Мова йде про перші християнські общини та різні християнські секти. Антична мрія про справедливість вперше у християнстві набувала етичного обґрунтування, що полягав у євангельській “любові до ближнього”. Остання стала моральним імперативом (відбувається перехід з теоретичного рівня до практичного) для розбудови соціальних взаємовідносин: “Если я говорю языками человеческими и ангельскими, а любви не имею, то я медь звенящая и кимвал звучащий” [16]. Таким чином, питання про соціально справедливе суспільство, як пише О.Молотков, стає морально-релігійною задачею християнської історії [17].

Безпосередньо, у християнській доктрині ми не знайдемо раціональної концепції побудови справедливого суспільства, але головне завдання цієї філософії у якісно-моральній зміні (прагнення до довершеності) особистості: “Будьте совершенны как совершенен Отец ваш небесный” [18], що, у свою чергу, передбачає можливість існування ідеального суспільства та гармонійних соціальних взаємовідносин. Як бачимо, християнська релігія вбачає вирішення проблеми (гріховність людини, і, відповідно, гріховний (несправедливий) соціум) не у зовнішніх формах організації, а у внутрішньому світі людини: “Царство Божие внутрь вас есть” [19]. Але варто акцентувати увагу, що це джерело справедливості не є в людині від природи, а відкривається лише через прихід людини до Бога (і створення особистих стосунків з Ним).

Таким чином, суспільство, що ґрунтується на християнських засадах, заперечує власність, багатство, виступає за всезагальну рівність і братерство;

де кожен його член не чекає на зміну зовнішніх форм суспільної організації, а виховує в собі любов до ближнього за допомогою розбудови взаємовідносин з Богом, що обумовлює вищу ціль життя кожної особистості і наповнює її цастям від служіння Всевишньому через служіння суспільству.

В епоху Відродження починає формуватися ідеологія гуманізму, за якою людина – самодостатня досконала істота, здатна самотужки за допомогою прогресу побудувати соціально ідеальне суспільство. Так, комуністична мрія, що в християнстві знайшла реальний механізм свого втілення, знову набула раціоналістичних рис, як в епоху античності, і форми соціалістичних теорій XVIII-XIX ст.. Християнська «любов до ближнього» поступилася місцем категоріям “рівності, свободи і братерства”, які тлумачилися виключно на рівні економічних та юридичних законів. Поняття Бога замінив атеїзм, а людина стала мірилом всіх речей. О.Молотков стосовно переходу від християнства до гуманізму пише, що це стало “роковою подвійністю соціалістичного вчення нового часу, коли християнське вчення відходить на внутрішній план, а зовнішні концептуальні побудови цілком ґрунтуються на принципах матеріалізму і гуманізму” [20].

Поява перших “утопічних” творів ознаменувала початок власне соціалістичного етапу. Ідея про справедливе суспільство тепер набуває конкретних раціональних концептуальних форм в рамках взаємовідносин “людина-суспільство”. “Утопія” Т.Мора (1516р.) стала першим твором подібного роду і дала подальшу назву для цієї течії (з грецької “утопія” – місце, якого немає). В ній автор повністю заперечує приватну власність і лише, поділивши все порівну та справедливо, можна щасливо управляти людськими справами [21]. Утопія у нього – це ідеальна держава, організована на принципах добровільної спільності – майна, праці, побуту і відпочинку. Вона здатна підтримувати і культивувати такі чесноти соціальних взаємовідносин як працелюбність, любов до ближнього, рівність, скромність, святість шлюбу тощо. Причому, цю область людської моралі бере під свій контроль держава, за допомогою системи законів та організації побуту, що є безперечно новим для утопічної теорії, адже державність набуває нового значення. Вперше, також, поставлене питання про таку організацію державного устрою, щоб вона могла охороняти моральні чесноти людей від соціального зла у його різноманітних формах, але, передусім, від розподілу на багатих і бідних.

Разом з цим, утопічність цієї концепції в тому, що поряд з усією організаційною формою, яку у вигляді законів ще можна якимось чином встановити, упускається проблема зла, внутрішньої гріховності людини. А історія, у свою чергу, не один раз показала, що нормативні приписи типу «сухого закону» у XX ст.. в США, СРСР не вирішують нагальну проблему, а лише поглиблюють її. Це гуманістична помилка соціалістичної теорії, яка на практиці зробила на неї ставку і прогала.

Через сто років після “Утопії” Т.Мора з’являється “Місто Сонця” Т.Кампанелли. В ньому більш розширений пошук форм реалізації соціальної справедливості і присутня християнська “любов до ближнього” як головна

складова моральних чеснот суспільства. Держава тут виступає не просто як налагоджений соціальний механізм, а як прообраз органічної теократії, де раціональні закони соціальної організації встановлені людиною, підкорені вищому божественному смислу та управлінню (правитель – первосвященик). Дана утопія виділяється ще й тим, що на перше місце поставлений захист моральних чеснот суспільства і живе воно подібно до християнської общини у братстві, рівності, взаємодопомозі і любові.

Разом з тим, не варто ідеалізувати утопічні теорії Т.Мора, Т.Кампанелли та подібні їм, адже завжди легше намріяти ідеал, аніж запропонувати в рамках конкретної соціально-економічної ситуації доцільний механізм гармонізації взаємовідносин в рамках «людина-людина» та «людина-суспільство» на засадах справедливості.

Теорії Д. Уінстенлі, Л. Морелі, Ж. Мельє пішли шляхом ще більшої раціоналізації. Крім того, з'явився революційний та антирелігійний дух соціалістичних концепцій, що з розвитком науки, атеїзму та матеріалістичних ідей Просвітництва, що набрали оберті. А призводить це до появи вже духовно спустошених (матеріалістичних за формою, атеїстичних за духом та руйнівних за методологією) теорій “наукового комунізму”, марксизму тощо.

У повному обсязі теорія комунізму сформувалась лише наприкінці XIX ст. як марксизм. Раціональність соціалістичним ідеям могла дати лише інтелектуальна реакція на капіталізм, чим він і став на той час. Це було вже цілком самостійне вчення, в якому майже не проглядалися християнські витоки комунізму. Головне в марксизмі – це вчення про неминучий крах капіталістичного суспільства і перехід до ідеального суспільства, в якому буде ліквідовано первородний гріх – експлуатація людини людиною – шляхом ліквідації приватної власності. Русійною силою соціальних перетворень, яка звільнить людину від рабства, є пролетаріат. Створений Марксом міф про звільняючу місію пролетаріату міг бути перевірений емпірично лише у віддаленому майбутньому. А в реальному житті, як показав Жовтневий переворот 1917 р., в Росії, владою від імені пролетаріату розпоряджалася “група узурпаторів”, які не придумали нічого кращого за тоталітарну державу, де навіть не існувало поняття прав людини і не діяли ані закони, ані моральні норми.

Від комуністичної ідеї в теорії марксизму залишились лише гасла рівності і справедливості шляхом заперечення приватної власності, тоді як християнська “любов до ближнього” була вихолощена. Втілена на практиці теорія наукового комунізму носила відкритий антирелігійний характер, пропонувала власну концепцію походження світу і людини (дарвінізм), матеріалістична за суттю претендувала на пояснення сфери ідеального, і повністю ігнорувала внутрішню духовно-онтологічну сутність людини, що і призвело до повного її краху.

Підбиваючи підсумки, варто сказати, що комуністична ідея, оформлена науковими рамками, - це концепція співузгодженості частин і цілого, пожертви інтересами малого заради гармонії цілого. І супротив, який вона зустрічає – це

є безпосередньо супротив людського егоїзму, що ґрунтується на принципах соціальної конкуренції, де виживають найбільш “пристосовані і сильні”. Такий супротив загальному щастю є негласною підтримкою матеріального комфорту невеликої групи людей, що, у певний час, узурпували всезагальне майно і за допомогою останнього тримають владу у своїх руках. Потребує усвідомлення та думка, що якщо виступати за “здорову конкуренцію”, “здоровий егоїзм”, які наче є мірилом прояву свободи особистості, то це автоматично виключає щирість у міжособистісних відносинах і, таким чином, сприяє поширенню не найкращих якостей людини, яка живе лише заради себе. Адже щастя людини – у служінні іншим, і комуністична мрія є оформленням саме цієї думки. Отже, висунута на початку дослідження позиція, що комуністична ідея не вписується в рамки концепції боротьби за виживання, підтвердилась. Тому що очевидним постає той факт, що суспільство, яке розвивається за рахунок внутрішньої боротьби класів, і суспільство, де вища ціль життя кожного члена – служіння щастю інших, діаметрально протилежні за суттю.

Розташовуючи розглянуті теорії на КСЦЧ, варто зазначити, що комуністична ідея як така обумовила їх схожий зміст; різниця полягає лише: по-перше, у відмінності вищої цілі (служіння Богу (ведична філософія, християнство) чи служіння державі (перші утопічні теорії та теорії наукового комунізму)); по-друге, у більш чи менш детально розроблених раціоналістичних формах соціальної організації. Також слід підкреслити, що з розвитком науки, на жаль, соціалістичні теорії остаточно загубили початкову духовну сутність, чим викреслили людину як сповнену внутрішнім світом особистість з онтологічного рівня її буття і перетворили на живий механізм організації зовнішньої досконалості держави, де вона існує заради себе, але для кого не відомо. Отже, вищезгадані теорії займають на континуумі проміжне місце між так званим альтруїзмом та егоїзмом, хоча ближче, звичайно, вони все ж до “ідеальної” кінцевої точки.

Зрозуміло, що такий поділ є умовним, але наявність в культурній спадщині людства таких теорій, що пропонують реальний механізм гармонійних соціальних взаємовідносин, де існує знання про духовне (тобто підтверджує духовну природу людини) і в яких немає заперечення того, що вже є (типу власності), дає віру в реальність подібного (щастя на землі) і потребує, звичайно, більш детального їх вивчення.

1. История философии: Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – С. 807. 2. Аксютин В. Коммунизм и христианство // Дорога домой. – 2006. – июнь. – С. 25-34. 3. Гальперин Б. Христианство и коммунизм: различия в моральных ценностях и жизненной ориентации // Дорога домой. – 2005. – апрель. – С. 39-42. 4. Дулуман Е. Мирозрение. Религия. Коммунизм. – Симферополь: Таврия, 1998. – 240 с. 5. Решма О. О религиозных основах коммунистической духовности // Дорога домой. – 2006. – июнь. – С.12-19. 6. Митрофанов Г. Россия XX века – “восток Ксеркса” или “восток Христа”. – М.: Наука, 2004. – 240 с. 7. Вышеславцев

Б. *Философская нищета марксизма. Сочинения* – М.: Наука, 1995. – 56 с. **8.** Шафаревич И. *Социализм как явление мировой истории.* – М.: Пресс, 2003. – С.9. **9.** Молотков А. *Социализм и христианство* – М.: Наука, 1995. – С. 72. **11.** Там само. **12.** *Наука самоосознания.* – Х.: ББТ, 2005. – С.283. **13.** Там само. – С. 288. **14.** Шафаревич И. *Социализм как явление мировой истории.* – М.: Пресс, 2003. – С. 25-26. **15.** Молотков А. *Социализм и христианство* – М.: Наука, 1995. – С. 74. **16.** *Бхагавад-гита как она есть.* – Х.: ББТ. – 5.29. **17.** Библия. *Первое послание апостола Павла Коринфянам. 13.1.* – К.: Пресс, 1997. **18.** Молотков А. *Социализм и христианство* – М.: Наука, 1995. – С. 75. **19.** Библия. *Евангелие от Матфея. 5.48.* **20.** Библия. *Евангелие от Луки. 17.21.* **21.** Молотков А. *Социализм и христианство* – М.: Наука, 1995. – С. 76. **22.** *Утопический социализм.* / Сост. А.И.Володин. – М.: Мысль 1982. – С. 57-58.

А. Коваль

ВИТОКИ І РОЗВИТОК ПАЦИФІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Логіка розвитку політології як науки та потреби політичної практики обумовили появу у ХХ столітті теорій мирного співіснування держав з різним суспільно-політичним ладом [7, с. 56]. Розробка цих теорій триває й досі, в тому числі процесу створення та діяльності пацифістських рухів, що пропагують мир і засуджують будь-які війни, а також приготування до них.

Канонічна політологія, вважаючи їх частиною суспільно-політичної діяльності держави, ігнорує той політичний досвід, коли пацифізм, як про це свідчить багатовікова історія Європи та США, та реалії ХХ століття у країнах Африки, Азії та Латинської Америки перетворюється на такий процес, який іноді може вплинути не лише на державне керівництво, але й політичну систему або політичний режим в цілому [11, с. 144].

На сучасному етапі спостерігається процес глобалізації, в основі якого є всесвітня економічна, політична і культурна інтеграція та уніфікація. Основним наслідком цього є світовий розподіл праці, міграція капіталу в масштабах всієї планети, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технологічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. Не стоїть осторонь і проблема вирішення конфліктів мирним ненасильницьким шляхом, що є кінцею необхідною передумовою задля упередження збройних суперечностей та проєктування методів та принципів пацифізму як концепції миру на внутрішню та зовнішню суспільно-політичну діяльність у державі.

На нашу думку, саме пацифізм як антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких воєн незалежно від їх характеру й мети, і має вирішити проблеми становлення та розвитку політичних цінностей, які забезпечують злагоду в суспільстві, або окремих соціальних групах, стосовно основних напрямів розв'язання проблем, віру в бажаний і найкращий тип